



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Syntagma Iuris || Vniversi, Atqve Legvm || Pene Omnivm
Gentivm, Et || Rervm Pvblicarvm Præcipvarvm,||**

Grégoire, Pierre

Francofurti ad Mœnum, M.D.XCIX.

VD16 VD16 G 2999

13 de Testibus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-97739](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-97739)

constantia. duritiave illum sustinuerit: quæ ante cruciatum. in iplo cruciati, & postea statim responderit. *l. de minore. §. tormenta, de quest. P.* Tortura namque peracta, responsa ad iudicium reducuntur, num vel ex confessione firmentur iudicia. & sufficient ad condemnationem: an vero negatione purgata censentur, & sufficient ad absolutionem, vel totalem, vel a pœna corporali.

26 ¶ Quando quis confessus est in tortura, non statim illa confessio probationem facit, nisi reus ratificet eandem a tortura remorsus in iuris auditorio, *Boer. decis. 163, num. 18. Panorm. in c. cum in contemplatione. num. 17. de reg. iur. Et ibi Io. Andre. idque expresse apud acta extra carceres & tormenta. Atque illa ratificatio non statim post torturam fieri debet, aut exquiri, sed post lapsum saltem vnus diei: ne metus tormentorum adhuc recens, qui mentem interdum turbat, perseveret. Et in hoc arguendi sunt præcipientes iudices, qui nitra acceleratione cogunt quodammodo, quæ vera non sunt sepe fateri. vide *Ango. in l. 1. de custo. reo. C. Bart. in l. 1. §. diuus Severus, de questio. P. num. 3.* Quod si in auditorio iuris neget, & reuocet quæ factus est in quæstione, repeti debent tormenta, *Bart. in l. vnus. §. reus, eod. Boissus de tortura. num. 34. qui ita in praxi seruari ait, Et Simancas, de heret. c. 63, num. 43.* tanquam ex iudicio confessionis nouo: sicuti ex nouis iudiciis repeti potest tortura. *repeti. 16. Et Luvius, 18. §. 1. de questio. P. l. Et si certus, ad Syllania. P.* Sed si post repetitionem perseveret coram iudice negatiua extra tormenta, sine nouis iudiciis denuo quæstio repeti nequit post tertiam torturam, ne in infinitum procedatur ad tormenta: sed erit absolendus, si conuictus aliunde nõ sit. Quod si in tormentis constanter neget reus, videatur purgasse iudicia, *Alberic. in rub. de questio. C. num. 9. Et ad l. 2. num. 2. eo. P. Boer. decis. 163, num. 12.* & est sub se ieiunare saltem relaxandus, *Marfil. in l. repeti. de questio. P. num. 24.* Et hæc est communis praxis, quamuis Gomez, c. 13. delict. num. 19. dicat diffinitive absoluedum. Quod Gallia non seruat, sed ibi statuitur ex consuetudine iudices, non liquere: *Qu' il sera plus amplement enquis. Copendant est largi, a la charge de se représenter si besoin est.* Aliquando etiam si iudicia plene purgata non sint, statuuntur pro modo delicti & iudiciorum, leuiores pœnæ quam pro crimine probato debeantur, vel ad remos. vel ad pœnam pecuniariam. Repetitur fit tortura, si videatur esse opus iudici ex causa, vel quia leuiter tortus primus fuit, vt iterum sufficienter torqueatur: dummodo in prima tortura sit protestatus iudex, quod eum iubeat a tortura deponi, vt iterum torqueatur: & ita dicat cum deponitur, iudex, se libere animo repetendi. Si tamen sufficienter semel tortus fuerit, & nihil confessus fuerit, non potest sine nouis iudiciis repeti, vt tractant Dya. & alii in l. repetendi, de questio. Alber. in rub. C. de quæstionib. Alexand. consil. 5. num. 4. volum. 1. Bartolus tamen in l. vnus, §. reus, num. 2. testatur consuetudinem in praxi seruari, vt etiam repeti possit hic tortura. Sed ego desiderarem iudicium hic maturum iudicis & arbitrium, expensis circumstantiis & iudiciis vrgentibus criminum, ne temere fiat repetitio. Et melius fieret, si leui tortura primam tentarent, num possent extorquere verum a reus: postquam, si contentu tormentorum vident pertinaciam aut magis iudicia colorari, non alienum est a iustitia durius illos torquere iterum, iuxta præcedentia iudicia si vrgent valde. Multum autem iuuabit iudicem in hac tormentorum quæstione absolueda, quomodo reus antea vixerit, & in qua opinione habitus fuerit, considerare. *d. l. de minore. §. tormenta. Et l. non omnes, §. a barbaris, de re milit. P. l. tutor quoque, §. quæritur, de susp. tutor. ca. cum in iuuentute, presunt.**

27 ¶ Des die vero torturæ inferendæ, in grauioribus sceleribus quæ notioris accelerationem desiderant, non dubitatur quin festino quoque fieri possit: in aliis, minime. *l. 3. C. de questio.* Quomodo autem interrogatio generalis esse debet non in indiuiduo, docet *l. 1. §. qui quæstionem habiturus, de questio. P.* Et quod incipiatur a timidiore, *l. 18. eod.* Et hæc intelligi par est, de personis quæ torqueri possunt.

28 ¶ Porro iure omnes torqueri possunt in casibus, vbi tormenta recte cum sufficientibus iudiciis statuuntur, & liberi & serui, viri & mulieres. *l. nemo, C. de episc. audien.* Excipiuntur autem iure scripto, in dignitate aliqua positi, illustres, & eorum progenies, nepotes, & pro nepotes, *l. diuus Marco, 11. C. de questio. decuriones: nisi in crimine maiestatis, l. decuriones, 16. Et seq. eod. l. omnes iudices, de decurio. lib. 10.* Cinnocentes, *l. penult. eod. C. milites, l. milites, eod.* Doctores, *Cynus ad l. milites, C. de questio. Et in l. 4. ad leg. Jul. maiestat. C. ita seruari in ducatu Mediolanensi tradit Clarus, lib. 5. §. fin. quest. 6. num. 16.* Clerici, nisi infames, *Panormi.*

in ca. cum in contemplatione, de regul. iur. senex decrepitæ ætatis. Trauell. tracta. de pen. temperan. causa 8. l. 3. §. ignoscitur, ad Syl. lan. P. Verendum enim ne in tortura deficiat, & subtrahatur ira iudicio: seruus aduersus dominum, paucis exceptis, de quibus in *l. 1. 6. & 7. C. de questio. l. 3. & 50. eod. tit. P.* nec aduersus tutores vel matres domini sui, *l. 2. C. eod. non liberi famuli aduersus dominos, l. 1. §. si seruus, eod. P. Nobiles, l. nullus, C. ad leg. Jul. maiesta. minores quatuordecim annorum, excepto crimine læsæ maiestatis. l. de minore, 10. Lex libero, 15. §. 1. de questio. P.* in quo torquentur: in aliis vero, loris, vel ferula, vel virgis possunt terreti: item mulier prægnans, *l. prægnantis, de pen. P.* sed & de lactantibus, placuit Senatui Mediolanensi, 11. Maii 1557. quendam felicitatem, testem quæ puerum lactabat non esse torquendam, vt refert Iulius Clarus, *pre. q. 64. num. 25.* Item excipitur, & qui de se confessus est, ne in caput aliud torqueretur. *l. repeti. §. 1. de questio. P. l. 4. C. eod.* Sunt & aliæ personæ iure a tormentorum examine exemptæ.

¶ At in Gallia, promiscue omnes cuiuscunque dignitatis & nobilitatis sint, cum inculentioribus delicti iudiciis torquentur: si iudicia duorum idoneorum testium fide constat, vt ait Imbertus lib. 3. Institut. forens. & alii, testatur Guillelm. Bened. tit. ad ver. mortuo mag. testatore, num. 222. Trauell. de vera nobilit. c. 10. nu. 134. Anfrer. in stylo parlamen. c. 19. Censeo tamen, & mulieres prægnantes, aut nimium iuuenes, & decrepitos, excipiendos. Verum aliquando si maximum sit scelus, num terreti vel exhibitioe tormentorum debeant, & si iudicia concludant, in dext. vir bonus ipse dispiciet. ¶ Fines i torturæ sunt, pœna, indagatioque veritatis. Interdum enim tormenta statuuntur ad pœnam criminis, cum in vinculis vel numellis quis continetur, vel in hypogeiis, quæ vocant Infernes, concluditur. Item dum successi maddicitur, quæ vocant L'estrápade, vel si in mala mansione extenditur ob maleficia, aut si legatur. *vt in l. si hominem, 7. de pos. l. item apud La-beonem, §. quæstionis, verbo, de in iur. P. P. Silemus & ad pœnam referre tormenta fugationis, verberum, & similia, de quibus in pœnis criminum dictum: & de hac tortura hic non agitur, sed de ea quæ irrogatur ad veritatem eruendam in defectum probationum.*

¶ Nam iudex qui plenas probationes habet eius quod interrogat reum torquendum, peccat mortaliter, si eum subiciat torturæ. Sed & si quis in iustis partibus civile, temere accusans, ex cuius accusatione subicitur quæstioni reus, si nihil reus in tortura confessus fuerit, actionibus de calumnia conueniri & accusari potest, per absolutum reum, ex constitutio. Francil. l. ann. 1539. arti. 84. Solent tamen conuictum de crimine negantem iudices communi practica subicere quæstioni, ad plenissimam probationem, vt ipse suo ore confiteatur, etiam eo colore adhibito, vt de sociis velint eum interrogare. Et ita seruari in Gallia video. In Italia quoque, quod pluribus Doctorem sententis præbat Iul. Clarus, §. si. lib. 3. in practica crimin. quest. 64. nume. 7. Papius & ita iudicari ait, lib. 24. Rhapsod. arest. tit. 9. arest. 1. ¶ Et quæstio iure communi quis non debeat interrogari de sociis delicti, nec pro illis detegendis torqueri, *l. repeti, de quest. P. l. fin. C. de accusa. tamen aliud seruatur in praxi communi, idque glo. ait, in Leon. ideo minus, Et ibi Bald. de accusa. C. Quare & qui mandato alterius occidit, potest torqueri super eo qui mandauit, & for pro sociis furti. Bart. in d. l. repeti, de questio. Franc. Aret. consil. 61. incip. in causa illorum, de Manjo. Ratio autem potior torturæ inferre, de qua interest Reipubl. delicta manifesta esse & detegi, vt puniantur. *l. eum qui nocentem, de in iur. P. l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P.* Atque ita more iurorum inductum est, vt delicta quæ clam committuntur semotis testibus per tormenta appareant. *Cic. in Part. orato. l. l. Paul. lib. 5. recep. sent. lib. 14. Et 16.* Inueniuntur quoque tortura in defectum probationum. *Andre. de heretia, ad ca. 1. §. in super. colum. 1. de contum. int. domi. Et fidel. in visibus feud.* Sed & tortura purgationis instat accusato, vt supra diximus.*

De Testibus. Cap. 13.

Lib. 22. Tit. 5. lib. 4. C. tit. 20. lib. 2. Decret. tit. 20. & 21. Lib. 2. de x. tit. 10. Lib. 2. Clem. tit. 8.

- 1 Testes qui dicantur, & unde, & quid testimonium.
- 2 Testium alii idonei, alii non, eorum species.
- 3 Testimonium de quibus seruetur.
- 4 Testes quando dicuntur idonei, & primum vocandi a iudice.
- 5 Testimonium ferre possunt qui non prohibentur nominatiui, & qui prohibentur, & seq.



- 6 Testis unus in quibus probet.
In criminalibus nec semiplenus. nu. 7.
- 8 Fama quando faciat plenam probationem.
- 9 Probatio plena duobus ad minus testibus constat.
- 10 Testes plures quam duos que necessario requirant.
- 11 Testes domestici non probant pro domesticis, nec contra. numero 12.
- 13 Testes mutui qui ex Iudeorum prescripto esse sibi nequeant.
- 14 Exor an subditi viro, & quando cogatur contra maritum testari. nu. 15.
- 16 Sponsa an possit pro sponso vel contra testari.
- 17 Domesticus testis quando probat cum alio omni exceptione maiore. & nu. 19.
- 18 Testes domestici in instrumentis adhiberi possunt.
- 20 Testes affidati quando probent contra obiciuntem.
- 21 Testes plures de una domo in alieno negotio esse possunt. & pater in suis testamentis. & contra quare.
- 22 Domestica domesticis testibus probari possunt. & nu. 23.
- 24 Testes pretio redempti non probant & recusantur. licet pauperes. nu. 25.
- 26 Testimonium potentiorum contra tenuis suspectum, eiusque qui habet similem causam. nu. 27.
- 28 Mulieres an testes idonee.
- 29 Laicus contra laicum quando testimonium dicat.
- 30 Testes reiciuntur per exceptionem & obiectionem criminum, quomodo.
- 31 Testis pro viraque parte dicere non potest testimonium.
- 32 Testis in sua causamemo.
An in causis communibus & universitatibus. nu. 33.
- 34 Inimicus non est idoneus testis, & quales debeant esse inimicitiae.
- 35 Testimonium qui in summa dicere non possunt.
- 36 Testium producendorum & examinandorum forma.
- 37 Testes in iudicialibus negotiis citandi, & si non veniant, coguntur venire equi autem non coguntur. nu. 38.
- 39 Testes in iudicium vocari debent testimonii causa, & quando non citandi.
- 40 Examen de futuro, & ad futuram rei memoriam, quando & quomodo fieri debeat. nu. 41.
- 42 Testes non examinantur, nisi iurati.
- 43 Testium examinationi vel iurationi faciendae vocatus quid & quomodo protestari debeat.
- 44 Testes plus quam decem pro uno probando articulo non sunt admittendi.
- 45 Testibus relegi necessario debent deposita.
- 46 Testium examinatio cuius summis fiat. & quando post conclusionem.
- 47 Testibus viring, a litigantibus pro se productis & probationibus, quid iudici statuendum sit.
- 48 Testis dubie deponens iterum examinandus, & an examinatus ab uno iudice, coram alio examinari debeat. nu. seq.
- 49 Testium sententia probatio. Rationes nu. 50.
- 51 Probatio testium num praesert probationis instrumentorum.
- 52 Falsitas instrumenti per testes suos evincitur.
- 53 Testes falsi quomodo puniendi.
- ¶ Nec probationes legitimas, veritas testium annumeranda est, dummodo illi adhibeantur negotiis secundum naturam illorum, idonei, & iuxta legum requisita solemnia. Testes dicuntur quasi iurperites, vel antistites, *l. forus, de ver. sig. Alcia. l. 2. parerg. c. 2.* qui stant dictis vel factis. Et ita testari, est fidem facere per testes, qui adferunt aliquo sensu: puta, visu, auditu, praesentia, vel alio modo legitimo. Frequens nomen apud omnes, testari, pro testimonium dicere, vel metem sua exponere, vel asserere quae quis sentit, Iulius Pollux lib. 8. Onomast. Testimonium, inquit, dicitur, cum quis oculis testis testatur: contestatio, cum quis a vidente se audisse dicit: contra falsos testes iudicium exstat. Eum qui testimonium negabat obtestabantur, testamenti necessitatem proponentes. Cogebantur autem vel testari, vel se non vidisse iurare, aut non interfuisse, aut mille drachmas persolvere. Obtestari autem est in testimonium vocare, sed in iudicio est, reum fieri de mille drachmarum persolutione. *l. his praetitis non immoror.* ¶ Testes, qui vel sunt legitimi seu idonei, alii non idonei, utraque species plures circumstantias admittit, unde testes recipiunt quatuor appellationes, quas cognoscas in progressu explanationis. Nam ex idoneis, quidam dicuntur alii in *l. 12. tab. id est, locupletes, Ant. Gell. lib. 16. Noct.*

Att. c. 10. alii classici, qui testamentis adhibentur, *Sex. Pompe. Festus, lib. de verb. sign. in ver. classici.* alii omni exceptione maiores, & c. & inter non idoneos, tot sunt appellationes, quot sunt vere causae ex quibus reiciuntur, ut domestici, familiares viles, redempti, seu conducti, & c. ¶ De omnibus testimonia ferri possunt & exigi, tam civilibus quam criminalibus negotiis, *l. 1. de test. P. iudicialibus, & quae extra iudicium fiunt & privatum, & publice.* Et haec notiora sunt, quam egeant demonstratione. Vis autem istius probationis consistit in reliquis, ut sciamus a quibus testimonium legitimum, & illegitimum feratur: & quemadmodum testari debeat, effectus & causas testimonii. ¶ Testes idonei dicuntur probationis gratia qui testimonium ferre possunt, & qui testantur quemadmodum oportet. Vocari namque in primis debent ab eo qui testibus examinandis praepositus est, nempe a Iudice vel ab eius delegato, cui collega iungitur ut plerumque quem vocat *adiointel.* ex consensu litigantium electus, vel in contrarium aduersarii vocari eadem ob causam, ex officio est datus nec recusatus, quod te docet *l. fusc. Imbertus lib. 1. Institut. forens. & consuetudo Philippi Pulcri, item & §. & quoniam sancimus, de testib. in auth. Fel. in c. cum causam, l. eod. tit. Paul. Castr. ad l. Iudices, de fid. instrum. C.* Collega autem Iudicis vel delegati sine suspitione esse debet, neque proximus Iudicis, vel delegati, ne vna colludere possint: debetque cum assumitur, sacramento se obstringere, non reuelaturum testificatam rem erit vir discretus, cap. si qui testium, §. de testib. In quibus negotiis Iudex testium examinationem committere possit, & cui, vide *l. Iudices, & auth. apud eloquentissimum, de fid. instrum. §. haec omnia, & §. quoniam, de testib. in auth.*

¶ Ferre vero possunt testimonium, qui non prohibentur nominatum, quare opus est nosse qui prohibeantur a dictione testimonii, enumerat *causas reiectionis aliquas, c. testes, q. 4. §. 3.* Nos quoque indicabimus, & eorum qualitates ex quibus reiciantur. Primum ergo non faciunt fidem singulares testes, qui de diversis confessionibus factis, aut temporibus separatim deponunt, & testantur, *c. licet causam, de proba. c. cum dilectus, de accusat.* Quia nunquam vnus testis cuiuscunque sit dignitatis aut fidei, probat: sed in ore duorum saltem vel trium, stabit omne verbum, *Deut. 19. c. cum a nobis in princ. & c. licet in 1. de testib. cap. pen. & fin. 6. q. 2. l. iurifurandi, C. de testi. l. maritus, de quast. P. Ita Q. Scruola excellentissimus vir, testis in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis maxime laesurum videbarur, discedens adiecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem asseuerassent: quoniam vnus testimonio credere, pessimi esset exempli, *Val. Max. lib. 4. c. 1.* Ut neque princeps possit statuere generaliter, ut vnus testimonio stetur: quod ex diametro pugnet hoc praecipuum cum iure diuino, *Deut. 19.* cui praevalere nequit, *glo. in l. de conf. prin. & in l. si con. in vlt. vlt. pub. C. ea sunt quiaam, 25. q. 1.* ¶ Si contra in iuramentum vnus producatur, nam pro volente, cui non sit iniuria, & vnus fidem faciet, *vt in c. quicumque, 11. q. 1. Ludovic. Roma. sing. 358.* Sed & receptum est in causis civilibus, testem vnium, non quidem plenam probationem facere, sed semiplenam: si sit fide dignus, & omni exceptione maior, id est, aduersus quem nihil proponi potest, cur reici debeat, *gl. in §. item, verborum, de inutil. stipul. quem dicunt praetici sans reprochs.* Sic enim notant interpretes, in *l. admonendi, de iur. iur. an. P. & in l. in bonafidei, C. de reb. cred. in c. si de iur. iur. probatur ex c. ex insinuatione, de procura Hippol. de Mars. sing. 197.* hanc semiplenam probationem cum illicet ad deferendum iuramentum, quod ad semiplenam probationem probandam adhibetur. Quod firmat Hippolytus de Marsil. qui singulariter addit, *idem Hippol. d. sing. loco. vt & arbiter qui sententiam protulit, & qui non est testis idoneus in sua causa, possit vt Iudex iurare in supplementum probationis actorum coram se gestorum, & faciat plenam probationem.* Hoc etiam scripsit Cardinalis consil. 140. colum. 5. Quod intelligi patet est, si is testis causam reddat testimonii, non aliter, *Bald. in §. non autem, si de inuest. feud. fuerit contr. in vlt. feudo. Ludou. Roma. in repet. rub. de arbit. col. 8. Ant. de Corse. in singularibus, de teste, incipien. licet vnus testis facit l. sola, de testib. P. c. solam, 4. quast. 1.* Nam & modica quae libet praesumptio, elidit semiplenam probationem vnium testis, nec ex eo locus erit supplemento iuramenti *Ludo. Roma. consil. 91. pen. col. Bal. in §. sacramentum, de iur. feud. in feu. Hippol. de Marsil. d. sing. 397.**

¶ Nunquam tamen autem in criminibus, vnus testis fides faciet nec contra eam probationem etiam semiplenam, vt aiunt Cyn. & Arg. *l. in l. quisquis, C. ad legem Iuliam Maest. vbi improbant glottam quae contrarium tueretur. Sicuri & Lanfrancus de*

Oriano, in cap. quoniam contra, ad ver. *testium depositiones*, num. 132. de probatione. Exculabit tamen vnus testis dictum accusatorem a pena talionis, & per consequens a calumnia, vt notat Bald. in add. ad Spec. *Et ad ver. de accusat.* & Hyppolitus de Martil. *fring.*

847. *¶* Colligit etiam Speculator, in §. testat de numero, test. hoc tamen fallit, citu. de testib. 40. casus, in quibus alit testimonium vnus testis admittit, quem videre poteris. Interim dignum cogitatu est, testimonium vnus testis ex quo alteri preiudicium non infertur, sufficere, vt in l. Theopompus, de do. preleg. P. c. parvulos, c. c. itaque, de consec. dist. 4. Atque in summariis & leuioribus causis, vnus testis facit plenam fidem, vt necessarium non sit etiam ad iuramentum probationis peruenire: vt & in his fama videatur habere etiam vim plenae probationis, l. vbi, de iure dor. Et ita resoluunt Mathaeus Mathesilla. singulari, ex mente Bartoli, in l. de minore, §. tormenta, de questio. P. Et Antonius Butrigarius, in c. veniens, in 1. de testib. & in c. 1. de appellat. Sed & idem Mathesil. sing. 2. ait in causis possessoris agi de leui preiudicio, & ideo per famam vel vnum testem, fieri plenam probationem, ex Bartolo in l. 2. §. final. vbi in rem actio. C. Neq; ibi exigi iuramentum, quandoquam in diuersa sit sententia Barto. in l. ad nonendi, §. vlt. col. de iur. iur. and. P. & in extrauagan. ad reprimendam, in versummarie, quom. in

9 crimini, la. se ma. est. proced. sit in feudis. ¶ Duo itaque ad minus requiruntur testes in plena probatione, qui quidem omni exceptione maiores sunt: vel saltem, quorum alter sit eximie fidei & omni exceptione maior, alter vero sine perfidia, quibus alioquin minus sit idoneus. Facit enim testimonium communio, vt vnus habitus nutantem habitatem alterius affirmet, Barto. in l. si quis ex argentariis, §. 1. ver. quid enim per illum tex. de adu. P. & ibi Iaf. & Alexan. & idem Alexan. & Barto. in l. Gallus Aquilius, §. fin. de lib. & posth. facit pro hac communione l. si communem quem, seruit. amit. l. si is qui duos, & ibi Barto. de lib. lega. Panor. ad a. ad au. diem, de presor. Et ita explicat Nicol. Boerius, ad consuetud. Biturigen. §. 9. annota. 3. de iur. iud. om. iud. ¶ Sunt ita tamen negotia, quae plures exigunt testes quam duos ad plenam probationem, non sufficit. Nam quantum Tholose sufficiat duo testes cum Notario & iure pontificio duo cum presbytero parrocho, c. cum esset, de test. tamen iure civili septem requiruntur, l. hoc consuetissima, C. de test. interdum & 8. vt in testamento caeci, l. hoc consuetissima qui testis, sic. poss. C. in codicillis, quinque, l. si C. de codic. in testamento rustici quinque, l. si C. de testa. in chirographata subscriptione, interdum tres, interdum quinque, pro modo quantitatis debiti, l. si cum auro, §. q. C. si cert. petat. In comparatione literarum, tres, l. comparationes, C. de fin. instrum. in confessione mulieris quae elidat Senatule. Velleianum, tres etiam, l. antequa, C. ad Velleian. vt & in legitimatione naturalis filii ex nominatione legitimi, §. ad hoc aut, vt lic. matr. §. aut, in Authen. Sicut & alla quae maiorem aut minorem exigunt numerum, de quibus docet Archid. iud. in Summa, 2. quae. 11 §. ¶ Secundo ¶ non minus idonei testes, quos quis de familia sua produxit: qui & dicuntur domestici, l. 2. C. de testi. c. in literis, eo. c. si testes §. testes quos accusator, 4. q. 3. c. consanguinei, 3. q. 5. c. 1. 4. q. 2. l. pen. de testib. P. l. 1. §. ad questionem de quast. P. l. pride placuit, C. eo. Et Cicero pro Roscio, testem mutum dicit, qui de accusatoris domo producit. Domestici dicuntur, qui cum aliquo degunt, vt liberti patrono, serui domino, mercenariis apud quos degunt, &c. & qui ex familia alicuius sunt, l. respectendum, §. fin. de pen. P. l. si fur, §. sic. d. l. §. familia nomen, de pubit. & velt. l. 2. §. familia autem appellatio de vi bon. rap. P. l. de test. auo. §. famit. de verb. sig. l. si. C. eod. l. adilos etiam, 25. §. familiam de adl. edict. l. 1. §. familia, de vi & vi ar. P. Inter domesticos proculdubio annumerantur filii, fratres, pater, & illi qui sunt in potestate, l. tria omnia, in 2. de excus. eno. P. itemque familiares, in l. si. §. de iis, qui ad eccles. confug. l. pen. de test. Et glossel. 2. quaedam l. eos, C. de testibus, annumerat vicinos antiquos, inter familiares. Vicini porro dicuntur, qui se inuicem clamantes audire possunt, vt notat Bartolus, in l. si tertius, colum. 1. de ag. p. u. arc. arg. l. 1. §. eodem autem lecto, ad Syllantia. P. Panor. in c. quosdam, de presumi. Proximi seu sanguine contuncti sunt etiam de familia, l. pronuntiatio, 195. de ver. b. sig. l. unum ex familia, de lega. 2. Neque de vxore dubitatur, quin sit de mariti domo & familia, l. 1. §. si vir aut vxor. C. ad Sena Syllantia. l. quicumque, de remilit. lib. 12. C. quia socii sunt coniuges diuinae & humanae di. mus, l. aduersus, de cri. expil. hered. C. l. ver. amota. P. c. 2. de spons. l. ceteri, de vsu & habita. l. fin. §. item referuntur, in 1. ad munici. P. l. 1. de ritu nup. P. Lexigere de iudic. P. l. mulieres, de incol. lib. 10. C. Et diximus in nuptiis, vxores matris, fam. transire in manum & potesta-

tem mariti. Et alibi, cum de potestate mariti in vxorem egimus, docuimus ei maritum imperare posse. Proinde dicimus & has personas, quibus imperari potest, idoneas non esse pro testimonio ferendo, in eius fauorem qui potest imperare, l. idonei, de testib. P. l. seruus pro domino, C. eod. Et sicut domesticae scripturae fidem non faciunt, l. instrumenta domestica, §. lex exmplo, C. de probat. sic nec testes domestici, l. in exercendis, de fid. instr. C. Existimant autem quod est singulare Felinus, dominum domus posse esse testem pro subdito: nisi subditas sit potens, dominus autem vilis, in quem timeatur imperium, Felin. in c. in literis, num. 12. de test. Ego vix eum admitterem in domesticis, eum & ex amicitia suorum domesticorum colligi possit praesumptio, quod eos vellet defendere. Et ex alio capite, hic testis reici potest, si lucri causa amicitia, vel inimicitia obiciatur: haec enim solet testibus abrogare fidem, c. si testes, §. testimonio fides, 4. q. 3. l. ob carmen, 21. §. fin. l. quastum, 13. de testib. P. l. eos testes, §. i. eod. C.

¶ Notabile etiam est, vt non tantum leges sub moueant domesticos testes in fauorem dominorum a testimonio, sed etiam, vt ne contra eos audiri possint, caueant, l. pen. & l. iniquum, de iis qui accusari non poss. C. Quam obrem nec pro, nec contra maritum, recte dicemus nisi fallor, vxorem produci posse in testem regulariter, vt faciat probationem. Quia est domestica, amicitia causa coniuncta, & familiaris, & in eius potestate, c. hac imago, §. c. mulier, ca. mulierem, 33. q. 1. r. ad Corinth. 11. communes fortunae & infortunia cum eo habens, l. si cum dotem, §. si maritus, sol. mos. P. Et ita etiam reuocatur Alueri in tracta. de testib. Ioan. de Platia, in l. quacunque, de remilit. lib. 12. C. Iason in l. sed & si quis, si quis castro. l. Felin. in c. in literis, num. 7. de testib. glo. in l. §. si vir, ad Syllan. P. gloss. in ca. in summa, 3. quast. §. gloss. in l. 2. C. de testib. gloss. in l. praesenti, §. sane, in ver. domestica de iis qui ad eccles. confug. C. Sed & Cyn. de Pylo. ad d. l. 2. C. de testib. existimat maritum eadem domesticitatis ratione a testimonio vxoris repelli: quamquam, inquit, & alia ratione id fiat, quia & sunt mariti qui magis vxores timeant, quam dominos. Vinum enim & mulieres contumaciter interdum viros prudentiores, vt constat ex Salomone, ex Rachele & Jacobo, Genes. 39. Samson & Dalida, Iudic. 4. Constat & l. 4. de offic. testam. P. cum simit.

¶ Et ¶ Rabi Mosce, qui sancti nomen habuit, pariter & Paulus Israclita, in commentariis ad praecipuum Indaeorum negantium 21. filios nepotes, nepotes, & vxores eorum, & maritos, in mutuo testimonio item affines & cognatos, surdos, caecos, in pudentes, dementes, & praesumptuosos, arceri, & dicitis test. monis munis per legem submoueri tradunt. ¶ Nec tamen me lateat, in diuersa sententia fuisse Speculator, in tit. de teste, §. 1. ver. sed nunquid de vxore, vbi notat in definite, vxorem pro marito admitti. Quam opinionem Stephan. Aufertius, in tracta. de testib. existimat procedere in vxore, quae virum non timeret, & est bonae famae: subiectis Cyn. in l. 2. de testib. Panor. in c. in literis, num. 7. eo. d. ut. & eod. §. 2. volum. 1. ver. nec oblat, vbi tamen fatetur minus eius testimonium probare. Quorum ratio est, quod non per omnia seatur vxor in potestate mariti, nec ei omnino subdita, ex l. vxorem, de condicio. inferi. C. nisi quod pertinet ad quaedam obsequia, vt notat etiam Panor. ad ca. l. heras, de testib. spoliator. Felin. in d. c. in literis, num. 7. de testib. Posset & adferri a qualitas quaedam inter has personas, ex ca. si dicitur, 3. quast. 6. Verum tamen istae rationes non concludunt, ideo admittendum esse testimonium vxoris pro marito, vel contra. Nam vt monui, ex alio capite quam subiectionis, repelluntur: puta, quia domestica, & communia cum maritis habeant omnia familiares amicaeque, quae omnia relictiont testes.

¶ Quod sit, vt multo magis non possit cogi testari contra maritum, quod & probat Cynus, ad l. 2. C. de testib. & Panor. ad d. c. in literis, in fine: qui tamen excipit, si defectus sit testium, quo casu ait cessare priuilegium: id ipsum quae assertit, in cap. si quo, de testibus, & in cap. 1. de testib. cogend. ¶ Et ¶ haec omnia ad sponsam porrigant, glo. & Bald. in l. 2. C. de testib. quia & affinitas seu principium sinitatis inter sponsas est, l. quod Seruus, de cond. cau. da. P. licet inter conuuges, l. non ideo, C. de heredi. insti. Sed & Baldus eadem statuit in c. ne cubina, quod ea non distet in affectu animi ab vxore, fed tantum in honore, l. hic legato, 47. §. parum enim refert, de leg. 3. l. pell. cem. alias incipit, Masuerus, 144. de ver. b. sign. P. adde l. affectus, de donat. P. l. pen. de concub. P. in focatis & meretricibus affectio quaedam est, l. affectus, de donat. P. Et laepe, quod proponit in Hercule furente Seneca, causa bellandi est amor, & ficta sunt & dolosa adulatines in focariis, quibus & spoliant

spoliant facultatibus saepe scortantes, l. 2. de dona. int. vir. & uxor. C. Sed uti istarum & scortantium eum illis, pro illis testimonia admitti debeat iudex arbitratibus ex affectionis estimatione. Viles enim sunt personae, l. 1. C. de na. lib. & reiciendae, maxime si domi habeantur. Claudelinis namque ac domesticis fraudibus, facile quidvis pro negotio opportunitate confingi potest, & id quod verum est aboleri, l. data, C. de dona. ¶ Omittendum tamen non est, quod interpretes arbitrantur, domesticum testem productum, probare cum alio teste omni exceptione maiore, si eum eius dicto concordet, Hypopol. in l. de minore, §. tormenta, de quaest. P. Bal. & Ange. in l. si quis ex argentariis, §. 1. de eden. vide Iaf. in l. dictantibus de testa. C. quia domesticus testis, etsi plene non probet, tamen probat semiplene, Bald. in sua marg. a. in ver. testes familiares, Hypopol. in l. 1. §. ad questionem, de quaestio. P. Bart. in l. 2. de exco. s. m. Felin. in c. cum dilecti, §. de accusat. & lex non resilit examinationi testis, licet non assistat, vt aiunt. Verum non probat illam sententiam, & existimo neque semiplene generaliter probare domesticum testem contra aduersarium domestici, si obicitur de domesticitate, vel familiaritate: nam reiciendus est, nec facit iudicium, vt etiam idem Felin. docet, sibi contrarius in d. c. cum dilecti, num. 9. 10. 11. & 12. Si tamen non obicitur aduersarius, sed conscientia, veram priorem sententiam puto.

18 ¶ Quocirca fin instrumentis adhibitos testes familiares & domesticos, facere fidem communi calculo respondent interpretes, Hypopol. de Marfil in d. l. 1. §. ad questionem, de quaestio. P. Bertach. in tracta. de episcopo, par. 5. lib. 4. nu. 6. in 1. limitatio. Cepolla, causa. 217. in quo adest eum illis notarius seu persona publica plene fidei. Volentibus enim & presentibus, neque reclamantibus quorum interest, adhibeantur: & probant magis leges transactiones & solutiones obligationum, quae sunt adhibitis amicis & proximis, l. transfationem, §. C. de transfact. l. sciendum, in ver. P. quod & express. firmare videtur capite super prudentia, in fi. 1. 4. q. 2.

19 ¶ Sic si aduersarius sit praesens, dum producit testis domesticus, & taceat, quia videtur approbasse tacendo productum, non potest excipere contra illum ex hoc capite, si tunc se iuerit eum domesticum: quia reprobatum testem in gratiam eius inducta videtur, & proinde non contradicendo, consentisse, & suo privilegio renuntiasse videtur. Et sic resoluunt interpretes, Bald. in l. si quis testibus, col. fin. ver. dubitatur, de testib. C. Alber. tract. de testib. fol. 3. col. 3. inter tracta. primi volum. tractatum. Quemadmodum contra non examinabitur, si de eo ante examinationem opponatur, Felin. & Panor. in d. c. in liberis, de test. Bertachinus tract. de episcopo, lib. 4. par. 5. ¶ Quare si quis etiam testibus qui buldam vsum fuerit contra me in vna lite, & ego eisdem producam in alia lite pro me, non potest aduersarius de personis eorum excipere: quia iam probati sunt, l. si quis testib. C. de testib. quos vocat in praxi testes affidatos: nisi posteaquam testimonium pro aduersario dixerunt, doceatur factos fuisse eius inimicos, vel a me pretio corruptos. Sitamen qui examinatus fuit pro aduersario a me in eadem lite producat contra eundem, potest obici illi quod sit redemptus, & corruptus pretio, l. produci. eod.

21 ¶ Sequitur etiam ex praedictis, quod ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi & accitari a volentibus possunt, l. pater & filius, 17. eod. P. tum quia non sunt cuiusquam, cuius interest, domesticum: tum etiam quod inter volentes approbantur. Et ita pater in testamento volentis filii, & contra filius in testamento patris esse testis potest, l. qui testamento, in 2. §. 1. de testib. P. ¶ Pari modo probant domesticum testimonium iura, in rebus domesticis probandis quae aliunde probari non possunt, quae inter priuatos parietes fiunt, & in eo idonei sunt. Et si de controuersis domesticorum agatur, videtur par affectio consentisse, & suo privilegio renuntiasse, arg. l. quoniam, de here. C. l. non solum, §. 7. de vno, de vno nu. P. siue agatur de criminibus, l. consensu §. si in autem, de repud. C. Hypopol. in l. de minore, §. tormenta, de quaestio. gl. Bart. Bal. in l. 2. C. de testi. facit l. in adulteris, §. l. si C. de adulter. l. si licentia, de iure delib. C. l. C. de qua. siue de aliis nota tantum domesticis, c. in liberis, §. sibi Felin. §. fallen. de testi. Lanfran. de Orian. in c. quoniam contra, in ver. testibus, de probatio. Aut de vita domesticorum, atque probari innocentiam alicuius posse per suos domesticos, docent interpretes, c. in decima actione, 18. q. 2. videlicet si ex alio capite non reiciantur: eo quod adhuc praesumptio sit communis pro innocentia cuiusque, nisi de contratio appareat, Hyp. de Marfil. sing. 19. & 72. Bal. in l. edicta, C. de eden. & in l. parentes, de test. C. Iaf. in l. sed & si quis 1. col. si quis cautio. P. Floria, in l. testis idoneus, de test. Bertach. in tract. de episcopo, lib. 4. par. 5. nu. 6. & 60. l. im. 8. Et ita re-

cipio, non autem generaliter, sententiam fere omnium interpretum, famulum, qui sine mercede seruit, pro domino admitti in testem, vt si de presumt. l. merito pro soc. P. ¶ Sed & monendi sumus, illdem fere causis domesticum in domesticum ferre testimonium posse, si tantum habeatur quaestio in exceptione domesticitatis, Spec. in titu. de teste, §. 1. ve. de quo mercurio Lado. Rom. cons. 402. Hyp. de Marfil. §. 5. in l. 1. §. idem Numio, de q. P. alioquin si sit reuerentia personae addita, testimonium non valet, Jac. de Arená. & Cyn. de Pistor. in l. 2. C. de testib. Ceterum in cautela, quam omnes interpretes admittere videntur, l. liberorum, C. de testib. l. pridem, C. de quaest. & l. seruos, C. eo l. seruos, C. de testi. vt qui vti vale famuli vel domestici testimonio, eum abiciat a te, postea vero eum examinare faciat: distinguendum esse arbitror, an vere vel fidei, eiusque rei gratia prius a se quis famulum dimiserit: nam si per simulationem & ad tempus reiciatur in re, vt post d. C. cum testimonium reperatur & restituitur obsequio, eius testimonium tanquam domesticum reate reiciatur, tradunt Odo. Bald. & Cyn. in l. 2. C. de testib. Spec. in de teste, vt si quis folum, Hypopol. in l. 1. §. idem Numio, de q. Bar. in l. 1. §. si seruos, per illum textum de q. Felin. in c. in literis, nu. 8. & sibi Panor. nu. 6. de testi. Traq. in tract. cessante causa, num. 101. 102. 103. Neque enim est malitiosum hominum indulgendum, l. in fundo, de rei vind. P. neque ex fraude sua luctum conserui dominus debet, l. ne ex dolo, de dolo. P. Et affectata absentia non solet considerari, vt profit, in l. §. qui data opera, ex quib. cau. maio. P. Facile autem detegi potest illa fraus, si testimonio dicto redeat ad dominum, l. sed Julianus, §. murus, ad Senar. Macedonia. Contra, si mora longa interposita, & postquam cum alio fuerit famulus, ad pristinum dominum redierit, l. si venri, §. si de priuile. credi. P. si modo iudici loquere possit ex illa mora interpolata, memoriam prioris domini fuisse pene obliuiscit. Alioquin sunt textus expressi, l. seruos, C. de quaestio. l. vniu. §. seruu. & l. etiam, c. tit. P. qui statuunt ob memoriam prioris seruiti transfacti, testimoniarie. Sicut & qui desit esse Decurio, ob memoriam prioris dignitatis non torquetur, l. si de decurio. P. l. in bil sibi, 17. de quaest. C. S. obstat igitur prior reiectionis testimonii causa legitima, in domesticis & familiaribus, quibus & continentur parentes, filii, nepotes, neptes, vxor, maritus, famuli & familiares. ¶ Secundo, propterea causa erit, si testes corrupti sint pretio, vel redempti, c. li. 2. de prob. c. 1. & c. sicut, §. de testi. cum sim. c. si 1. q. 3. ¶ Tertio, si pauperes nimium, in quibus timeatur redemptio & corruptio. Si non habeant quin quaginta aureos in bonis, l. 3. de testib. P. l. unum. nulli, de accus. P. Iuuenal. Satyr. 3.

Quantum quisque sua numerorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei, iures licet & Samo. bracum,
Et nostrorum aram conseruere fulmina pauper
Creditur arg. deos.

Et paulo post,
Nihil habet infelix paupertas durius in se;
Quam quod ridiculos homines facit.

Apud M. vicinitas vnius nobilis personae testimonium magis probatur, quam plurium vilis conditionis, vt scribit Sigism. Liber Baro, in commentar. rer. Moscovitar. Et est hic locus praeiudicis & vulgarissimus, a miseria pauperum & necessitate, qua cogit ad turpia, dicere quidlibet, facere, aut etiam pati. Quare & viles & humiles personae, parum & nihil fidei habere videntur, in §. corroborantes, 90. Nouel. Justin. humiles & abiectione personae numerantur in l. humilem, 7. de inest. & inutil. nu. P. C. l. C. de natu. liber. Vt proculdubio, fides mendicantium & pauperum vacillare videatur: nisi aliunde sint exploratae fidei, vt dicit Iustin. a. in §. si. de susp. tutor. ¶ Quarto, est & potentis aduersus tenuiores suspectum testimonium Constant. Harmenopulo, lib. 1. titu. 6. ¶ Quinto, reicitur qui habet similem causam ei pro qua deponit, c. personas, de testi. quia eius interest, & in propria causa dicendi testimonio facultas admittitur, l. omnibus, C. eod. Eodem modo reicitur focus criminis, c. veniens, eo. seruus pro domino, l. serui respons. eo. P. filius pro patre, l. testis idoneus, §. l. seg. eod. P. l. omnibus, C. eod. potest tamen frater contra fratrem dicere testimonium, m. c. l. iteras, de presumt. quia non continetur edicti, pro. h. bitorio de testibus, l. 1. de testib. P. glo. in c. insinuante, de off. deleg. g. off. in c. cum R. canonice, in ver. cum sint, de offic. delega. De affinitate docet cap. absens, 3. quae titio. gl. lex Cornelia, de iniur. P. vix autem reicitur consanguineus ex causa sanguinis, nisi magna proximitas sit, quae amicitiam & pro consanguineo testatum arguat. Non autem cogi possunt contra proximos & affines, qui proximi sunt, testari, c. fin. §. lege Jul. 4. q. 3. cui iunge c. 1. 3. quae titio. Lucas Patric.

cha Constantiopolitana excommunicauit p[re]fectum monasterii Gerotrophii, quod testimonium tulisset contra suum filium spiritualem, lib. 2. tit. Orient. in sanctio. Luca. § Sexto, † mulier iure ciuili, in criminalibus & in ciuilibus admittitur vt plerumq; in testimonium, l. ex eo. 18. de testib. P. l. quidam testamentis, §. mulier, de testam. P. Iure canonico, excluduntur in criminalibus, c. forus, de verb. sign. nisi per viam inquisitionis testentur, c. quoniam, §. c. ex literis, de testib. ca. ex eo. 15. q. 3. Iure Gallico, in vtrisque; causis admitti debent, Io. Gallus, in qua. per arefca decif. q. 316. in 5. part. styli part. dispositi per Molineum. Et hodie etiam in foro ecclesiastico, admitti mulieres pro criminalibus, notauit Alexander, consil. 2. 4. 2. vol. Excipiendae tamen meo iudicio, meretrices, quae viles sunt, & parum fidei habent: nisi forsitan tam graue & occultum fuerit crimen, vt per alias personas detegi non posset: vt si de simonia, c. tanta est labes, §. ibi glo. de simo. per l. 3. de testib. vel coniuratione in Rempub. l. in questionibus, 8. ad leg. Jul. ma. Salust. in Casil. conuer. vel de aliis grauioribus agatur, l. mulierem, 1. 3. de accus. P. l. fina. ad leg. Jul. de anno. §. Septimo, † non testatur laicus contra clericum, exceptis quibusdam criminibus, vt c. 3. de testib. c. tanta, de simonia iuxta c. de cetero, 3. de testib. cum simil. Puto tamen non seruari hanc prohibitionem, si quid aliud non impedit. §. Octauo † reiciuntur & per viam exceptionis ob crimen testes, c. 1. §. 2. de except. optimus namq; quisque ex pago vel ciuitate assumi debet in testimonium, & cui is contra quem testari debet, nullum crimen possit obicere, vt iussit Carolus Magnus, in c. de his que pertinent ad leges clericorum occisorum, c. 8. Ita is qui semel peierauit alibi, recte reicitur, l. qui accusare, de accusat. P. & in legib. Langobar. l. qui semel, §. l. falsa persona. & sic de aliis. Verum notandum est, ex probatione criminis obiecti per exceptionem: non esse puniendos a Iudice testes, neq; eos infames fieri, c. 2. §. fin. de ord. cognit. c. cum tu, de test. §. Nono, † qui contra aliquem testatur est, pro eodem testis esse non potest: & contra, l. producti, eo. c. 1. statutum, 2. q. 7. Sed & placuit Senatui Parisiensi, aduocatum & procuratorem causae & litis vnus clientis, non posse produci ab aduersario testimonii causa, Io. Gallus, in quaest. decif. per are. q. 98. facit c. Romana, de testib. in Sex. l. mandati, §. §. si. cod. P. Actamen notabile est, quod refert Agidius Magister, tract. appellacionum c. 9. & 10. arefco placuisse Senatui Parisiensi, 15. Maii 1538. monitiones ad finem reuelationis, impetrari posse ab Episcopo, nullo excepto pro rebus temporalibus & realibus, cōtra coheredes, etiam si lis mota esset. Et abrogatam fuisse antiquā clausulam monitionum, demia parte & consilio, per quam litigatus non cogebatur seipsum prodere, nec poterat exquiri probationes ab officina & domo aduersarii. Et proinde ratione monitionis & excommunicationis, hodie moniti ipse aduersarius eiusq; consilium, si illa clausula in monitione non fuerit apposita, coguntur deponere pro aduersario si quid nouerint, & ipsi quoque testes qui pro aduersario depofuerint. Veritas enim sola est, quae potior debeat omnibus reb. esse, 3. Esdra. 4. Tobia, 4. Ecclesiast. 4. D. Io. c. 14. Euan.

32 § Decimo, † in causa propria nemo testimonium ferre potest, vel in ea ex qua vitilitas ad eum peruenit, l. omnibus, C. de testib. l. nullus, eod. P. l. 1. §. biduum, quan. appell. fir. Si vitilitas vero publica sit, admitteret, vt in c. in omni negotio, de testib. vt ita in vitilitate priuata tantum excludatur, & si modo proprie res eius & singulariter dici possit. §. Alioquin † in causis communibus, quae vniuersitatis sunt, & commodum in vniuersum omnium respicitur, nec semper improbatum est testimonium, pro rebus vniuersitatis, Accurf. & alii in l. in tantum, §. vniuersitatis, de rer. diuis. P. l. si municipes, quod cuiusque vniuersi. l. sed si hac, §. patronum, de in ius voc. P. c. qui manumittuntur, 1. 2. quaest. 2. Sic clericus pro sua Ecclesia testimonium dicere potest, c. cum numerus, 1. 2. §. c. in super, 6. de testib. ca. si per prudentiam, 1. 4. q. 2. quia quae vniuersitatis sunt, nullius dici proprie possunt, sed singulorum, l. 1. §. ea autem res, §. l. in tantum, §. 1. de rerum diuis. P. §. vniuersitatis, eod. apud Iustitia. §. cogitandum, de monach. in Auth. Ita quilibet de collegio, & pro collegio, & contra, testis esse potest, Accurf. ad d. l. in tantum, §. 1. Verum tamen si quod commodum particulare ex causa vniuersitatis vel communi, ad testem de vniuersitate perueniri possit, non erit idoneus testis in eo: vt si agatur de piscinis communibus, aut de syluis seu pascuis, ex quibus, qui de vniuersitate sunt, vel pisces, vel ligna, vel fœnum, vel aliud percipiunt, l. parentes, C. de test. Barr. & alii in l. sed si hac, §. patronum, de in ius voc. P. Capo. lib. 2. de serui. vrb. pred. c. 9. num. 10. 1. 1. 2. Nec audiuntur ideo loci criminis, exceptis grauioribus criminibus: vt in simonia, cap. 34 veniens, 10. cap. personas, de testibus. §. Vndecimo, † reicitur

testis inimicus causa expressa, anib. si testis dicatur, §. si adiosus, C. de testib. c. quoniam aliqui, §. de testib. ca. quatuor. 1. 1. quaestio. 4. Ideo Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis testibus, in Q. Pompeium nouum hominem, Iudices sapientissimi non crediderunt. Nam eorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem & auctoritatem in testimonio, cupiditatis atque inimicitiarum suspicio derogauit, vt ait Cicero pro M. Fonteio. Et M. Æmilii Scauri, cuius iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, testimonio, nec in C. Fimbriam, nec in C. Memium, neque in C. Flauium, neque in C. Norbanum, creditum est, propter inimicitias, vt narrat Valerius Maximus, lib. 8. c. 5.

§ Decimo secundo, † in summa, lege Iulia de vi cauetur, nec hac lege testimonium dicere liceat, ei qui se ab eo parente eius liberauerit, quive impubes erit, quive publico iudicio damnatus erit, quive eorū in integrum restitutus non erit, quive in vinculis custodiæ publicæ erit, quive cum bestis vt depugnaret se locauerit, quive palam quæstum facit fecerit: quive ob testimonium dicendum vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus vel conuictus erit, vt scribit Callistr. in l. 3. §. lege Iulia de testib. in P. qui addit iterum eodem, epitomen reiectionum. Nam, inquit, quidam propter reuerentiam personarum: quidam propter lubricum consilium sui: alii vero propter notam & infamiam vite sue admittendi non sunt ad testimonium fidem. Quae non profectuar fufius, cum glossa in dictum §. lege Iulia & interpretes sufficere possint. Reicitur & minor viginū annis, l. in testimonium, 2. de testib. ob carmē famosum damnatus, l. ob carmen, 2. 1. eod. cuius vita aliqua ex causa culpabilis, §. sancimus, de testib. in Auth. repetundarum damnatus, l. repetundarum, 15. eod. P. vel de adulterio, l. scio quidem, 14. §. ex eo, eo. P. quia infamis, l. infamem, de pub. iudi. Hermaphroditus vero, an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalciscentis ostendit, d. l. repetundarum, §. fin. §. l. queritur, de sta. homi. Sed quia testes etiam reici possunt, si in his admittendis vel examinandis non fuerit legitima forma seruata: videamus pauca de illa. Considerabo itaque res, personas & negotia, quibus adhibentur, num agatur de voluntariis negotiis & extrajudicialibus, an de iudicialibus. In extrajudicialibus, interdum non rogati & fortuiti fidem & testimonium dant, interdum negotia sunt, quae rogatos tantum admittant, nisi priuilegium personae testis repugnet, quemadmodum si sacerdotis sint, qui nec rogari nec adhiberi testimonio debent: tamen si interfuerint negotio, casu, possunt examinari, ne veritas pereat, c. si. 1. 2. q. 2. Et eodem modo qui per inquisitionem de factis testantur, rogati non dicuntur: qui illi negotiis gestis casu potius, quam rogati interfuerunt, l. 1. de testib. P. Sunt autem voluntarii actus, quibus ad probationem futuram rogati & vocari testes debent, vt inter sint & recordentur eorum quae geruntur, si in posterum illos interrogari de gesto contingat & necessarium sit. Rogati testes in negotiis quibusdam a iure desiderantur, vt in testamentis, l. heredes, §. si. de testam. in codicillis, l. si. C. de codic. in diuortio, l. nullum, de diuort. P. in solutione factenda, l. testium, §. auih. rogati, C. de testib. Ratio ponitur in §. si quidem, de testibus in authen. Ex quo sumta est authen. rogati, C. co. tit. Et maxime rogati debent esse in iis, in quibus determinatus numerus est testium: non in aliis in quibus & qui casu adfunt, testari poterunt, in l. ad fidem, eod. P.

§ In † iudicialibus negotiis vocandi sunt seu citandi testes, quos examinari necessarium sit: si enim se ingererent & offerrent vitro, suspecti essent, l. quae omnia, de procurato. Alexan. conf. 72. vol. 2. Bart. in l. post legatum, §. his vero, de his quib. vt indig. c. illi, §. 5. Vocantur autem, & si nolint venire, cegi possunt, ne veritas occultetur. & probatio in eis pereat, c. 1. §. tot. tit. de testib. eogen. l. si quando, C. de testib. Sic Plato 1. 2. de legib. Si quis sponte testimonium ferre noluerit, citetur ab indigente, citatusq; tempore idoneo adit, & testimonium prout sciuerit adferat: si nescire se dicat, iureiurando tribus inuocatis, Apolline, Ioue, Themide nominatis, nescire se affirmet, ac liberetur. Primum tamen mouendi sunt testes, vt dicant testimonium, non eogendi: si tamen se subtrahat, cogendi, c. 3. de testib. Apud Athenienses, qui ad testimonium vocati praesto non erant in iudicio, mille drachmis mulctabatur, vt ait Suidas in verbo, κλητήρες. Sicuti & in eos, qui testes mendacii conuictos subornassent, dabant actionem κλωτήριον. Quod intelligendum est de illis qui testimonium ferre coguntur.

§ Nam † sunt aliquae personae, quae cum non teneantur testari contra certas personas, contra illas etiam testimonium non coguntur ferre: veluti iniuri testimonium non dicunt Publicani, qui non derectandi testimonii causa aberit, qui aliquid

aliquid præbendum exercitui præbuerit, popillus, l. inuiti testi-
 moniū, l. 19. de testib. P. qui publico iudicio reuerit aut minor 20.
 an. l. in testimonium, 20. eo. Lege Iulia Papia iudiciorū publicorū
 phibetur quoq; ne inuito alicui denuntietur vt testimoniu dicat
 aduersus focerū, generum, vitricū, prinignū, sobrinum sobrinam,
 sobrino sobrina ve natū, eſue qui propiore gradu ſunt, libertum,
 liberorū; eius patronū, vxorem ve & liberos eius, l. lege Iulia, 4.
 eod. P. Mediator quoque ſeu proxeneta, non cogitur dicere testi-
 monium pro altera parte eorum, inter quos mediator fuit, altero
 repugnantē: vtroque vero conſentiente cogitur, § quoniam vero,
 de testi. in Auth. Item qui vexandi cauſa potius vocatur quam testi-
 moniu, non cogitur venire, l. ſed ſi quis ex ſignatoribus, quem ad.
 39. testam. aper. P. § Vocatio itaq; iure communi teſtium exami-
 natorum neceſſario pro forma ſubſtantiali probationis, faciendā e-
 ricenſi agatur de cauſis quibuldam, in quibus dicunt non requi-
 ri citationem, maxime ſi reperiatur in iudicio examinandus, l. ſi
 in l. nec quicquam, § vbi decretum, n. 37. de offi. proconf. Sed & cum
 teſtis citatione, citari vel vocari debet aduerſarius, vt ad ſit produ-
 ctioni & receptioni teſtium & iuramento ab illis præſtando: nam
 niſi aduerſario præſente, vel vocato & contumace, non poſſunt
 hæc fieri, l. ſi quando, § ſed cum minime, de testi. C. l. iudices, C. de ſid.
 inſtr. ca. in nomine Domini § c. 2. de testi. § hæc vero, eod. in au-
 then. Sunt tamen cauſe, in quibus non vocatur in examinatione
 teſtium aduerſarius, quorum aliquos colligit Ludovicus Roma-
 nus, ſing. 366. Primo, ſi examinanda vel audienda eſt mulier, iura-
 mentum eſt præſtandum in domo eius vbi examinatur, non vo-
 cato aduerſario, Bart. in l. ad egregios, de iur. iur. qui tamen ſi velit
 intereſſe eius iuramento, debet ad eius domum venire: quia & ſi
 quod teſtimonium recipit, ad eam venire non deſignatur, iuxta l.
 2. § ſi autem dignitas, de iur. iur. prop. cal. dan. C. l. i. C. de offi. di-
 uerſo iudic. Secundo, in inquisitione criminum, examinantur te-
 ſtes ſine vocatione aduerſarii, Hoſt. & Io. And. in c. qualiter & quā-
 do, in 2. de accus. Tertio, non vocatur in examinatione teſtium ad
 futuram rei memoriam contra eum, cuius timetur Tyrannus vel
 potentia, Hoſt. & Io. And. in c. quoniam frequenter, vt lu. non conte-
 ſta. non pro. ad testi. recep. ſed ſi quis, in testi. C. Quarto, ſi fiat exa-
 minatio teſtium de idoneitate & iuſtitia alicuius, § nunc. in c.
 ſi in ſi de tranſ. epiſ. & in c. dudum, de præſent. & c. bone, de poſtul.
 prelati. Quarto, ſi teſtis ſit examinandus contra aduſinam hereti-
 cum, c. ſi de here. in ſec. Sexto, ſi iudex ex officio teſtimonia re-
 cipiat de notorio, aut de fama publica, Innoc. in c. bone, de electio.
 Sin. cum in tua, de ſponſal. Septimo, ſi teſtes extra diem æſigna-
 tum aduerſario recipiantur, d. l. ſi quando, C. de testi. Octauo, quā-
 do cauſa fortuitus ſuperuenit alicui in aliquo loco, cuius teſtatio
 ad releuandū eius culpam exigit: teſtes ibi examinantur de cauſa
 vbi accidit, ſine vocatione eius contra quem fit teſtatio, quorum
 nihilominus teſtimonium admittitur, in l. ſi quis, de naufrag. lib. ii.
 C. & ibi Bart. Antonius Corſe. in ſing. 11. in ver. teſt. ſi ſingulari inci-
 piente, in loco vbi quis patitur. Et probatio cauſe ex naturali iuſtitia
 probationem admittit iure gentium, non attentata ſolemnitate
 iuris ciuilib. l. ſi oportet, § ſufficit, de excuſat. P. Nonno, quando
 teſtis producitur parte præſente, non eſt opus alia citatione, Bal.
 in l. alia, in vlt. col. de iis quib. vt indig. C. Decimo, examinatio ne-
 ceſſaria teſtium extra prouinciam, poteſt ſine aduerſario fieri, l.
 generaliter, § de his de præſent. per ſone ſt acutus, C. de reb. cred. V. de-
 cimo, quando ante litem conteſtationem teſtes audiuntur, ſine ab-
 ſentiam tamen præiudicio, non citatur aduerſarius, l. laudabile,
 in glo. ſin. C. de aduoca. diuerſi iudicium. Vide biſ alium caſum apud
 Alexandrum, in l. ait prætor, § ſi debitorem, de his que in fraud.
 cred. P. & plures alios apud Bertachin. in tomo 3. in ver. teſte par-
 te citato. Adfert & Maranta in præſ. i. 6. par. in primo membro,
 verſ. citatio, vnum & triginta caſus, in quibus aduerſarius ad re-
 petitionem & iuramenta teſtium non citatur.

40. § Vocantur ¶ & recipiuntur teſtes tantum ordinario iure poſt
 litem conteſtationem, non antea, ca. 1. & toto tit. vt lite non conte-
 ſta. non proced. ad testi. recep. niſi vel timor mortis imineat: vel
 ratione partis que vocanda eſſet, que poſterillam mortem infer-
 re: vel ratione teſtium, qui dum litem expeſtatur conteſtatio,
 poſſent mori, vel quia ipſi longius abſturi ſunt: ex quibus cauſis,
 ante conteſtationem litem examinantur, ne probationis facul-
 tas pereat, Felin. & alii in c. quoniam frequenter, eodem Egid. con-
 cluſio. 616. incip. etiam teſtes, de testi. vide ca. olim, n. 34. de te-
 ſtib. Verum tamen illi audiuntur, ſummariè & de plano do-
 ceri debet eorum iudicē, de cauſa, cur ante litem examinari
 poſſentur, quod de morte dubium ſit, quod non niſi poſt mul-

tum tempus ſint reditori, quod ſint peregrinaturi teſtes, Bart. in
 l. in lege Aquilia, § ſi delectum, ad leg. Aquil. P. Panor. Felin. & alii
 in d. ca. quoniam frequenter, vt lu. non conteſt. § c. in c. Albericus,
 de testi.

¶ Tria ¶ itaque iuramenta teſtis hic in futuram cauſam præ-
 ſtat: primum, de futura abſentia. Secundum, de veritate dicenda,
 Felin. in d. ca. quoniam frequenter, 4. colum. Rota. dec. 292. in antiq.
 Tertium, quod teſtimonium ante publicationem nõ patefaciet,
 Oſtavian. Weſtrius in introductione, in an. Roma. alio. lib. 6. c. 2.
 Et ſic de his cauſis examinari poſſunt teſtes, ante quam egeamus
 teſtimoniis, vt etiam ex c. ſignificauit, 41. de testi. liquet.

¶ Hinc ¶ colligimus vocatos teſtes & venientes, iurare debe-
 re de dicenda veritate: alioquin enim examinati non prætereunt
 iuramento, non probant, l. iurifurandi, C. de testi. & c. iuris que-
 ſtionibus, & c. de testi. bus, eod. tit. ca. iurifurandi, 4. q. 3. ca. hortamur,
 3. quaſt. 9. modo tamen iurandi ſeruato ſecundam qualitatem per-
 tonarum iurantium. Nam quidam eleuata & extenta manu, vt
 in l. quidam de probat. P. vel admota ad pectus iurant, vt facerdo-
 tes: alii, propoſitis ſacris ſanctis Euangelis, aurb ſed index, de e-
 piſc. & cler. C. c. ſin. de iuram. cal. cle. 1. de homicid. cle. 1. § porro, de he-
 reti. alii propoſitis & tactis, vt l. rem non nouim. C. de iudic. cum ſi-
 mil. ſin. de iura. calum. Omnes tamen cuiuſcunq; ſint qualita-
 tis & conditionis, hodie iurare coguntur, etiam ſi eſſent Cardina-
 les, c. nuper, & c. licet vniuerſis, de testi. d. iurifurandi. Et ita iura-
 mentum eſt de forma & ſubſtantia teſtimoniū, vt diſputat Iaſon,
 ad l. admonendi, nume. 191. & 192. & ibi quoque Riparius 194.
 Verum tamen proditum eſt, iuramentum remitti poſſe teſtibus
 litigantibus vtriſque, interpre. & Felin. nu. 5. in c. iuris queſtionib.
 de testi. Iaſon l. nemo poteſt nu. 26. de leg. 1. & in l. admonendi, nume.
 196. de Afflic. deciſ. 191. nu. 1.

¶ Officiū ¶ vero erit aduerſarii vocati in teſtium receptione 43
 & ratione proteſtatiſe nullo modo receptioni eorum conſentire,
 & exceptiones ſe propoſiturum eſſe: neque enim eſt opus ſi quas
 in promptu nõ habet, exemplo allegare, ne interim remoretur li-
 tis accelerationem, Bald. in l. ſi quis teſtibus, C. de testi. vide loa. Gal-
 lum in quaſtio. deciſ. per are. q. 12. in antiq. Verum proteſtatio debet
 eſſe conditionata, vt præteſteris teſtimonia illorum te in pu-
 gnaturum, in quantum contra te facient. Nam interdum ſi iuua-
 ri poſſet illorum depoſitione, & ſine proteſtatione hac excep-
 tiſe contra fidem teſt. s, vix eſt vt prote, dicta eius acceptare per-
 mittatur. Et ita cauere quidam faciunt, qui nolunt vocati intere-
 ſſe receptioni.

¶ Officiū ¶ porro iudicis eſt, vel eius cui delegatur examina- 44
 tio, propicere ne multitudo ſuperflua pro vno articulo proban-
 do examinetur vel producat, l. 1. § ſin. de testi. P. l. cum cauſam,
 eod. Statut. conſtitutio Ludouici 12. anno Domini 1499. art. 13,
 in negotiis exigais, vbi vnum aut duo præbanda veniunt, ne plures
 quam decem teſtes examinentur, & ſupra hunc numerum re-
 ſiciantur, ſicut c. venerabilis, § 2. eo. c. inquisitionis, de accusa. Idem ob-
 ſeruaui Daniel, Danieli c. 13. Et art. 11 vt teſtorum examinentur &
 ſeparatim, non ſimil: & art. 15. vt in examine reddat rationem
 & cauſam ſui teſtimoniū ſine illa enim nihil probant, cum cauſa,
 47. de testi. ſin. § ſolam 4. q. 3. c. ſi habes, 24. q. 3. § Et licet dudum, de
 testi. in auth. Si tamen teſtes dixerint ſimpliciter ſe ſeruo, vbi c. nihilominus
 teſtimonium, nam interrogati de cauſa, c. ſicut, de re iudic. l. de
 pu. illo, § qui nuntiat, de ope. no. nuntia. P. Non admittendi dicere
 teſtimonium, ex honeſtate tamen nõ neceſſitate, iure Poſt. ſicio
 niſi ieiuni, c. de testi. quod & lege Langobardo. ſtatutum, l. ſi eo.
 lib. 2. legum Langobar. Exſtat & in capitulatis Caroli Magni lex,
 in capit. de diuerſis admonendis, cap. 15. vt nullus ebrius in mal-
 lo, id eſt, in iudicio, poſſit ſuam cauſam requirere, nec teſtimonium
 dicere. Et ne comes placitum, id eſt, iudicium habeat, niſi ieiunus.
 Et ruiſus cap. de pace cap. 11. Omnino nullus niſi ieiunus ad iuramē-
 tum, vel ad teſtimonium admittatur. Si reſutatur dicat qui cum re-
 ſutatur & probet, quare illius teſtimonium recipere noluerit. Et de iſſo
 pago, non de altero teſtes eligantur, niſi forte extra comitatum longius
 ſit cauſa inquirenda. Et ſi quis fuerit per iurur. perdat manum aut re-
 dimat. Iudex vel delegatus examinationem teſtium ſubinde, po-
 teſt & per ſe, & per delegatum vel collegam petagere.

¶ Verum ¶ ſiue a ſe, ſiue ab ſcriba intrato, vel alio audiatur, de- 45
 bet poſt depoſitionem vel teſtimonium quod teſtati ſunt, illis iu-
 bere relegi, vt inquiretur num illud ita dixerint, & num velint
 addere vel diminui. Vocant pragmatici, Recoller les teſtimings.
 Et ita dictum eſt a reſto, teſtes recolendos eſſe, & aliter fidem non
 haberi teſtimoniis, vt reſert Ioan. Gallus in quaſt. 126. in deciſis

per acta parlamenti, pro quo facit cap. cum clamor, de testib. Fiant examinationes sumptibus producendis, l. quoniam 10. C. de testi. Ferar. in form. iura. testium, in ver. citati. nu. 1. Spec. tit. de teste, §. 46 qualiter, nu. 12. vide de off. c. Tholo. 274. Boer. dec. 203. ¶ Non ꝑexaminantur autem post publicationem in causa, & renuntiationem in eodem articulo, quamuis pro aliis valeat eorū productio, c. per tuas. 48. cum venissent, 25. de testib. ca. iuravit, de probat. Sicuci neque post publicationem, exceptiones contra testes possunt offerri aut probari, nisi ad notitiā causā exceptionis nuper peruenierit excipientis, vel ante publicationem fuerit protestatus se velle obicere exceptiones, c. presentium auctoritate, 31. c. testimonium, de testib. vide ca. inimicitia, 18. c. causam qua, c. ex tenore, 35. c. cum causam, 42. c. constitutus, 47. eod. Quando autem post publicationem probationis aduersarij aduersarius admittatur ad contrariam probationē, docebit re. c. ex tenore, de testibus, quando productio quarta testium sit indulgenda, c. significauerunt, 36. eod. tit. quando aliter sit statuendum, videbis in c. per tuas, 45. & c. constitutus, 46. eod. tit. & ad cuius instantiam sint dicta testium publicanda, in eod. c. constitutus, de testibus. ¶ Quibus ꝑ omnib. peractis suo ordine, exceptionibus & replicationibus & testimoniis collatis, & perpensis, iudicis erunt partes dispicere, num probent testes, & qui ꝑæponderent, actoris an rei, si ambo probationibus æquis certare videantur. Non enim contrariæ istæ probationes testium abrogant sibi fidem, sed prævalent digniores & verisimiliora dicentes. Et si ex viroq; lateat paritas sit dignitatis, & fidei, maior numerus vincet, ca. in nostra presentia, de test. b. Si vero æqualis per omnia probatio, absolvendus est reus, c. 1. de probatio, quia res recidit in primum statum, ac si probatum non esset, & actore non probante reus absoluendus, l. qui accusare. C. de deden. Et promittentes sumus ad liberandum, quam ad conde. nandum. l. Arrianus, de off. l. favorabiliores, de regu. iur. c. inter dilectos, de fid. instrum. l. respiciendum, de pen. Exceptis causis quæ per se fauorem merentur, & pro quibus in dubiis semper iudicandū, quas notat cap. si de re iudic. & gl. ad c. 3. in verbum, vt liberalis, de probatio. Item si probatum est reum deliquisse, contraria directio quod non deliquerit, probatio nõ erit admittenda, c. ad nostram, 12. de probat. contra, si indirecte, c. series, c. ex tenore, c. cum literis, 33. de testib. ¶ Annotabit ꝑ Index non admitti testimonium de auditu dici solo, c. quoniam 5. c. ubi gl. in ver. credere. c. licet eod. quanquam & id contideretur, eo quod & diligenter sunt testes examinandi, & de singulis circumstantiis prudenter inquirendi, de causis videlicet loco, tempore, scientia, crudelitate, fama, visu, auditu, certitudine iuxta c. causam quæ, 37. de testib. Et si dubie & obscure deposuit testis, iterum examinandus est, c. cum clamor, 53. eod.

¶ Finis ꝑ testimonium admittendorum, est fidem facere & probare. Ideo & acta & testium dicta coram vno Iudice, faciunt fidem inter eandem personas coram alio: vt in c. causam quæ, n. de testib. c. fin. de probat. Si tamen coram arbitro fiant in iudicio, liberum erit de nouo testes audire, si viuant: si mortui namque, testimonia fidem facient, c. presentata, 50. eo. Verum illud obseruabit Iudex, vt probationes quidem reprobationis testium aduersarij admittat, & permittat testes produci probatorios & reprobatorios probatoriorum, sed non reprobatorios reprobatoriorum, in c. licet dilectus, 49. de testib. ne in infinitum extendantur lites. Ex quibus omnibus, vt tandem pedem a testium calculo subducam planum est, quæ istius probationis inducendæ rationes sint & causæ. Atq; summa hæc videtur vtilitas, vt faciant ne quid lateat facile actorum, & ne calliditate plurimum hominum adueniente, ordo causæ periclitetur, §. 1. de testi. in Authen. Inuit suffragium sacre paginæ, ꝑ In ore duorum vel trium stabit omne verbum, Deut. 19. 2. ad Corinth. 13. l. ubi numerus, de testib. P. ca. in omni negotio & c. licet, eod. ca. pluralis locutio, de reg. iur. in 6. etiam si ageretur contra summum Pontificem, vt ait glo. in cap. præsul, 2. q. 5. quam sequitur Panor. in c. at si clericus, de iudic. & in ca. cum esses, col. 5. de testam. & in c. per tuas, in fi. de maior. & obed. Decius in c. ex literis, col. 8. de proba. dummodo testes sint omni exceptione maiores, id est, non sint suspecti, & reprobati non possint: non aliter, gl. in ca. 1. de consang. & affi. c. 1. de testib. Vocantur autem qui hos testes, affiduos, ab affibus & diuitiis, quas putarunt fidei in Rempub. præcipuum vinculum, Gell. lib. 16. c. 10.

¶ Et ꝑ quamquam grauius onus sit probare per testes, quam per instrumenta, Specu. in tit. de probatio. §. 2. tamen communiter hæc firmior est, si vero, de fid. instrum. in Auth. c. cum Ioannes, eo. tit. apud Gregor. c. tertio loco, de probatio. & frequentior. Exceptis

29. casibus, in quibus scriptura præualeat testibus, quos notat Specular. in tit. de instr. edit. §. quos illic potes videre. Sed & pl. ræque negotia sunt, quæ sine instrumentis & scriptura geruntur. Et fuerunt tantummodo probationes per testes, antequam scripturæ inuenta esset formula. Et idcirco ad hanc speciem probandi testium, vt ad antiquiorem, firmiorem, & necessariam confugimus, quinimo nec scripturæ præbent, nisi testium auctoritate fuerint insignita. Neque publica documenta aliud sunt, quam testes publica auctoritate donati. Ideo ad illorū vt omni exceptione maiorum testimonia confugimus, & publica testimonia prius præferimus, l. in donationibus que actis, C. de dona. l. census, & l. cum de indebito de proba. l. si alterius, C. si minor se maior, d. xer.

¶ Et ꝑ si falsitas instrumentis obiciatur, statim ad testes redeundum est & refugendum, c. ex tenore, de testib. l. optimam, de contrab. stipul. Quod si æquilibrio & ad ægnam contrarietatem testes instrumentarii & instrumentum, quid agere debeat, & quid sequaris, docebit glo. vt. ca. tertio loco, de proba. Quomodo vero puniantur falsi testes, iam vt opinor satis dictum est alibi, in criminib. lib. 36. Syntag. c. 5. ¶ Iterum ꝑ nota Charundam, vt tradunt, 53. primum multam illis indixisse, Aristot. lib. 2. Ethic. c. 10. At Francis. Rex noster, iussit ann. 1532. puniri falses testes & notari morte, cuius speciem relinquit arbitrio Iudicum. Apud Romanos vero, olim Tarpeio monte deiciebantur, Gell. lib. 20. c. 1. Apud Indos, extremis digitis decurtabantur, Strab. lib. 15. Lege vero diuina, a Mose lata, falsus testis eisdem pœnas patiebatur, quas is, quem esset calumniatus, erat passurus, si verum fuisset testimonium, Iosiphus, lib. 4. Antiquis. Iudai. c. 6. In legibus Langobardicis, lib. 2. tit. de testib. l. si duo testimonia, lex est: Si duo testimonia de qualibet re testimonauerint, & inter se discordauerint, tunc comæ eligat vnum ex vna parte, & alium ex altera, & illi duo testis discernant cum secus & iustibus, vt ipsi qui de ipsa falsitate conuicti fuerint, dextra manus ampuentur.

De Probatione, & Productione Instrumentorum. Lib. 22. P. tit. 4. CAP. 14. Lib. 4. C. Tit. 21.

- 1 Instrumentorum nomen generale quid contineat.
- 2 Instrumentum scriptura quid, & diuisio. nu. 3.
- 3 Authenticum, & authentica scriptura quid.
- 4 Sigillum quam auctoritatem habeat.
- 5 Scriptura priuata, & effectus eius.
- 6 Scripturarum vnde diuersa nomina.
- 7 Instrumenta & scriptura de quibus fiant.
- 8 Scriptura publica a quibus fiant.
- 9 Instrumentorum publicorum conficiendorum forma.
- 10 Instrumentorum edendorum finis.
- 11 Verba dispositiua, enuntiatiaua, seu relatiua instrumenti, quid & in quibus probent.
- 12 Exemplum instrumenti quando fidem facit.
- 13 Instrumenta quando non faciant fidem publicam, & seq.
- 14 Falsi criminis tenetur qui falso instrumentum vitetur.
- 15 Testes instrumentis adhibui, an possint probare contra tenorem instrumenti.
- 16 Instrumenta contra alias, quam contrahentium personas & heredes earum, non probant.
- 17 Scriptura contraria fidem sibi abrogant.
- 18 Instrumenta cancellata in quantum probant.
- 19 Scriptura priuata fidem quam faciunt.
- 20 Scriptura cur probet, rationes adferuntur.

¶ Inter probationes ꝑ legitimas ea est, quæ fit per scripturam, vocant per instrumenta. Ceterum instrumentorum nomen continet omne quod instruit causam, & ipsos testes, l. de fid. instrum. l. motionem, 99. §. 1. de ver. sig. in P. Instruit et vero, est apparere: & instrumenta ea omnia per quæ aliquid perficimus, vel quæ ad comode vtendum aliqua re, necessario parantur considerata vnaquaque re, ratione cuius instrumenta dicuntur. Sic instrumentū culturae reperies, l. quasitum, de fundo instr. P. & instrumenta domus, d. l. quasitum est, §. si domus instrumentum, eod. instrumenta fundi, l. 8. eod. lanionis, l. cum de lanionis, eod. pictoris & piscatoris, l. uem pictoris, eod. Quæ instrumenta memoriam gestorum etiam instrumenta dicuntur, & quia maxime id fit per scripturas quibus fides adhibetur, instrumenta vt plerumque dicuntur scripturæ authenticae & probatæ: vt in titu, de fide instrumen. Et sic etiam communi vltu loquendi, instrumenta distinguuntur a testibus, c. quoniam contra, de testi.